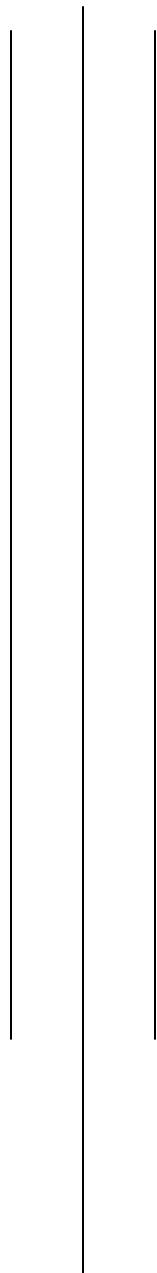

बाल गृह संचालन तथा व्यवस्थापनका लागि न्यूनतम मापदण्ड ,
२०६० एंव यस सम्बन्धी अन्य व्यवस्थाहरु

नेपाल सरकार
महिला,बालबालिका तथा समाज कल्याण मन्त्रालय
केन्द्रीय बाल कल्याण समिति
श्रीमहल , पुल्चोक
ललितपुर

प्रकाशक

नेपाल सरकार
महिला, बालबालिका तथा समाज कल्याण मन्त्रालय
केन्द्रीय बाल कल्याण समिति
फोन नं : -५५५१४२३, ५५५४५०९
पयक्स ५५५१४२२
Email :- ccwb@wlink.com.np
Web Site :- ccwb.gov.np

पहिलो प्रकशन :- २०८० चैत (१००० प्रति)
दोस्रो प्रकाशन :-

प्रकाशन सहयोग
अन्तर्राष्ट्रिय श्रम संगठन , नेपाल

मुद्रण
ईन्टर नेशन्स अफसेट प्रेस
पुल्चोक, ललितपुर
फोन ५५३६९३९

भूमिका

“बाल गृह संचालन तथा व्यवस्थापनका लागि न्यूनतम मापदण्ड, २०६०” बालबालिकाका लागि आवाशीय सुविधा पुऱ्याईरहेको बाल गृहहरु, आवधिक गृहहरु तथा आश्रय गृहहरुको सुव्यवस्थित संचालनका लागि तयार गरिएको हो । यसले बालबालिकालाई आवाशीय सुविधा पुऱ्याउने यस्ता गृहहरुले मुख्य रूपमा गर्नुपर्ने संचालन मापदण्ड (Operational Standards) र नियमित गर्ने मापदण्ड (Regulatory Standards) हरुलाई संक्षेपमा सम्बोधन गर्ने प्रयास गरेको छ । यसमा थप्नुपर्ने धेरै पक्षहरु बाँकी नै छन् जुन यस समितिद्वारा यूनिसेफ नेपाल र अन्तर्राष्ट्रिय श्रम संगठन नेपालको सहयोगमा तयार हुँदै गरेको विशेष संरक्षणको आवश्यकाता परेका बालबालिकाहरुको हेरचाहका लागि विस्तृत न्यूनतम मापदण्ड (Comprehensive minimum standards for the care of children in need of special protection in Nepal)मा समावेश हुनेछन् ।

यो र पछि तयार हुने मापदण्डहरुको उद्देश्य आवशीय वा यस्तै प्रकारको सुविधा प्रदाना गरिरहेका बाल गृहहरु समुदायमा आधारित पूनर्स्थापना जस्ता सेवा प्रदायकहरुलाई अनुगमन गर्ने भन्दा पनि उनिहरुले बालबालिकालाई उपलब्ध गराउनु पर्ने गुणात्मक हेरचाह र सुविधा कसरी प्रभावकारी रूपमा पुऱ्याउने र उनिहरुको क्षमता कसरी अभिवृद्धि गर्ने भन्ने तर्फ बढी केन्द्रीत हुनेछ । सम्भव भएसम्म बढी भन्दन सरोकारवालाहरुको सहभागीता र सहमतिमा मापदण्ड तयार गरिने प्रतिवद्धता यस समितिको छ ।

अन्तमा यस बाल गृह संचालन तथा व्यवस्थापनाका लागि न्यूनतम मापदण्ड , २०६० ले आवाशीय सुविधा प्रदान गरि रहेका बाल गृह लगायत अन्य सेवा प्रदायकहरुका कार्यमा स्पष्टता, बाल अधिकारको संरक्षणमा एकतारुपता तथा सरलता समेत ल्याउने कुरामा केन्द्रीय बाल कल्याण समिति विश्वस्त छ ।

केन्द्रीय बाल कल्याण समिति

विषयसूची

पेज नं.

१. बाल गृह संचालन तथा व्यवस्थापनका लागि न्यूनतम मापदण्ड, २०६०	१-१४
२. बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०४८ मा भएका व्यवस्थाहरु	१५-३२
३. बालबालिका सम्बन्धी नियमावली, २०५१ मा भएका व्यवस्थाहरु	३३-४०
४. बाल कल्याण गृह संचालन निर्देशिका, २०५५	४१-४६
५. बाल सुधार गृह संचालन कार्यविधि, २०५७	४७-५४
६. परिशिष्टाङ्ग १ (एक)	५५
१ बालबालिकाको व्यतिगत विवरण सम्बन्धमा बालबालिका सम्बन्धमा नियमावली, २०५१ को अनुसूची - १	५५-६१
२ वार्षिक प्रतिवेदनको सम्बन्धमा बालबालिका सम्बन्धी नियमावली, २०५१ को अनुसूची - २	६२-६३
७. परिशिष्टाङ्ग २ (दुई)	६४
नेपालले बाल अधिकार, कल्याण र विकाशका लागि जनाएका अन्तराष्ट्रिय प्रतिवद्धताहरु	६४-६७
८. परिशिष्टाङ्ग ३ (तीन)	६८
बाल गृह संचालन तथा व्यवस्थापनका लागि न्यूनतम मापदण्ड, २०६० तयार गर्न गठित कार्य दलका सदस्यहरु	

बाल गृह संचालन तथा व्यवस्थापनका लागि न्यूनतम मापदण्ड, २०६०

नेपाल सरकार (मा. मन्त्रिस्तर) बाट स्वीकृत मिति :- २०८०।।१।।४

क) बाल गृहको संरचना (Infrastructure)

कम्तिमा १० जना बालबालिकालाई आश्रय दिन सक्ने क्षमता र सुविधा नभई कुनै बाल गृह संचालन नगर्ने र अनुमति प्रदान गर्ने निकायले पनि अनुमति दिन हुँदैन ।

ख) व्यवस्थापन (Management)

आमा :- १

सरसफाई/भान्छे :- १

प्रशासन / लेखा :- १

ग) सुविधाहरु (Facilities)

- १) एक बालक वा बालिकाका लागि कम्तीमा ३० वर्ग फिट सतह पर्ने गरि कोठाको व्यवस्था गर्नुपर्नेछ ।
- २) खाट बढीमा २ तहको र एउटा विछैनामा एउटा मात्र बालकको सुल्ने व्यवस्था हुनुपर्ने तर ६ वर्ष मुनिका बालबालिकाको हकमा छुट्टै विशेष व्यवस्था अवलम्बन गर्नु पर्नेछ ।
- ३) १० वर्ष भन्दा माथिका बालक र बालिकाका लागि संभव भए सम्म छुट्टा छुट्टै भवनको व्यवस्था गर्नुपर्ने सो नभए अलगै फ्ल्याटमा राख्नुपर्नेछ । १० जना बालबालिकाहरु र कार्यरत कर्मचारीहरुका लागी कम्तीमा निम्नानुसारका सुविधाहरु हुनु पर्नेछ :
 - २ वटा शैचालय,
 - २ वटा स्नान गृह,
 - १ वटा भान्धा/भण्डार,
 - १ वटा भोजन कक्ष,
 - १ वटा अध्ययन कक्ष,
 - १ वटा परामर्श/प्राथमिक उपचार कक्ष,
 - १ प्रतिक्षालय र भेटघाट कक्ष

बालबालिकाहरुको संख्याको आधारमा माथि भनिएका सुविधाहरु थप गर्नुपर्ने छ ।

- ४) बालक र बालिकाका लागी छुट्टै शैचालय र स्नान कक्ष हुनुपर्नेछ ।
- ५) बाल गृह परिसरमा बालबालिकाको संख्या हेरी खेल्ने स्थान, सामग्रीहरु व्यवस्था हुनुपर्नेछ ।
- ६) बालबालिकाहरु बस्ने स्थान, लुगा कपडाहरु सफा सुग्घर हुनुपर्ने ।
- ७) एक बालकलाई कम्तीमा मौसम अनुसारको वार्षिक ३ जोर कपडा, २ जोर जुता र ४ जोर मोजा उपलब्ध हुनुपर्नेछ ।
- ८) पर्याप्त मात्रामा स्वस्थ्य र स्वच्छ पिउने पानीको व्यवस्था हुनुपर्ने ।
- ९) प्राथमिक उपचारको व्यवस्था र सुरक्षित वातावरण हुनुपर्ने ।
- १०) बालबालिका रहने भवनका कोठाहरुमा पर्याप्त मात्रामा झ्यालहरु लगायत विशेष आवश्यकताका बालबालिकाहरुको लागि पहुंचयोग्य भौतिक वातावरण हुनुपर्नेछ ।

घ) भर्ना प्रक्रिया (Entry Process or Admission Procedures)

कुनै पनि बाल गृहहरुले उक्त गृहमा बालबालिका भर्ना गर्दा निम्न बमोजिमको कागजातहरु लिई भर्ना गर्नु पर्नेछ ।

- १) जिल्ला प्रशासन कार्यालय वा स्थानिय निकायको सिफारिश, यसको अलवा बाबु आमा मरेका भए मृत्यु दर्ता प्रमाण पत्र, भर्ना गर्ने व्यक्तिको नागरिकताको प्रमाण पत्र र निवेदनको साथै सम्भव भएमा बालबालिको जन्म दर्ता प्रमाण - पत्र ।
- २) माथि उल्लेखित कागजातहरुको आधारमा बालबालिका भर्ना भैसकेपछि भर्ना गर्ने गृहहरुले बालबालिकाहरुले हकदावी गर्न मिल्ने सम्पत्ति भए सो को लगत राखि संरक्षणका लागि जिल्ला प्रशासन कार्यालय, जिल्ला बाल कल्याण समिति र अन्य सम्बन्धीत निकायहरुलाई लेखि पठाउनु पर्नेछ ।

- ३) बालबालिका भर्ना गरी सकेपछि सिफारिश कर्ता जिल्ला बाल कल्याण समिति र गृह रहेको जिल्ला बाल कल्याण समितिमा सो को जानकारी दिने ।
- ४) भर्ना भैसकेको बालबालिकाको व्यक्तिगत फाइलमा भर्ना हुँदाका बखतको सम्पूर्ण सिफारिशहरु तस्वीर सहित राख्ने ।
- ५) बोल सक्ने बालबालिका भए उनिहरुसंग सामान्य सोधपुछ गरी त्यसको अभिलेख राख्ने ।
- ६) बाल गृहले बालबालिका भर्ना हुँदाका बखत जन्म दर्ता प्रमाण-पत्र प्रस्तुत नभएको भए वा जन्म दर्ता नभइसकेको भए भर्ना भएको ७ दिन भित्र सम्बन्धीत निकायमा गई जन्म दर्ता गरिसक्नु पर्नेछ ।
- ७) बाल गृह स्वयंले बालबालिका सम्बन्धी ऐनले उल्लेख गरे अनुसारका बालबालिका भेटेमा वा बालबालिका अन्य कुनै प्रकारले स्वयं बाल गृहमा पुग्न गएमा सोको जानकारी नजिकको प्रहरी कार्यालयमा दिई ७ दिन भित्र सरजमिन मुचुल्का समेत गरी भर्ना गर्ने र सो को जानकारी शीघ्र रूपमा सम्बन्धीत जिल्ला बाल कल्याण समितिलाई दिनु पर्नेछ ।

ड) प्रमाणीकरण (Verification)

कुनै पनि बालबालिकाहरु घ.१) अनुसारको कागजात सहित भर्ना हुन आएमा त्यस्ता बालबालिकाहरुलाई बाल गृहहरुले आफ्नो क्षमताले भ्याउने भए तत्काल भर्ना लिनु पर्नेछ । तर सम्बन्धीत गृहलाई कागजातहरुमा शंका लागे वा थप पुष्ट्याई गर्ने कागजातहरुको आवश्यकता महसुश भएमा सिफारीश गर्ने निकायहरुसंग थप पुष्ट्याईका कागजातहरु माग गर्ने वा तहकिकात गर्ने सक्नेछ ।

च) स्वास्थ्य (Health)

- १) बालबालिका भर्ना भैसकेपछि ३ दिन भित्र उनीहरुको स्वास्थ्य परिक्षण (सामान्य मेडिकल चेकअप) गर्ने गराउने ।
- २) रगत, दिसा, पिसाब र दाँतको जाँच कमितमा वर्षको १ पटक गर्ने ।
- ३) वर्षमा एक पटक सामान्य जाँच डाक्टर द्वारा गराउने ।
- ४) कुनै पनि प्रकारको दीर्घ वा खतरनाक रोगको लक्षण देखा परेमा सो को उचित व्यवस्थापनका लागि सम्बन्धीत निकायहरुसंग समन्वय गरी समुचित व्यवस्थापन गर्ने ।
- ५) बालबालिका बस्ने कक्ष वा गृहमा उनिहरुको स्वस्थ्य प्रतिकुल हुने ठाउँ वा वातावरणको व्यवस्थापन गर्ने ।
- ६) बालबालिकाहरुले अनिवार्य रूपमा खोपको सुविधा पाउनु पर्नेछ ।

छ) पोषण तथा खाद्यान्त (Food and Nutrition)

- १) बालबालिकाको शारीरिक तथा मानसिक विकासका लागि पौष्टिक खानाको व्यवस्था (स्वास्थ्य मन्त्रालयबाट तयार भएको पोषण मापदण्ड अनुसारको) हुनु पर्नेछ ।

- २) साप्ताहिक खाद्यान्त तालिका हुनु पर्नेछ र तालिका लिखित रूपमा टाँस भएको हुनु पर्नेछ ।
- ३) खाना दिनमा ४ पटक उपलब्ध गराउनु पर्नेछ, खाना भन्नाले खाजाहरुलाई समेत जनाउने छ ।
- ४) मौसम अनुसारको फलफूलको व्यवस्था हुनु पर्नेछ ।

ज) शिक्षा (Education)

- १) बालबालिकाको शैक्षिक प्रगति विवरण भएको छुटै फाइल राख्नु पर्नेछ ।
- २) बाल गृहमा आश्रित बालबालिकाहरुलाई अनिवार्य रूपमा विद्यालय शिक्षाको व्यवस्था हुनुपर्नेछ, र त्यस्तो शिक्षा जीवनोपयोगी हुनु पर्ने ।
- ३) शिक्षा सम्बन्धी स्कूल लगायतको रेकर्ड छुटै राख्नु पर्ने ।
- ४) गृह स्थापना भएको स्थानमा शिशु कक्षाको व्यवस्था संभव भएसम्म आफै गर्नु पर्नेछ ।

झ) स्याहार संभार (Care)

- १) बालबालिका संचो विसंचो के छन् सो प्रति सचेत रहनुपर्नेछ ।
- २) उनीहरुको खानपिनमा समुचित ध्यान दिनुपर्नेछ ।
- ३) मौसम अनुसारको लुगा लगाएको नलगाएको हेतुपर्नेछ ।
- ४) उनिहरुले राम्ररी अध्ययन गरेको नगरेको हेतुपर्नेछ ।
- ५) समग्र रूपमा उनिहरुको व्यक्तित्व विकास हुने कार्यकमहरु बनाउने र त्यसप्रति उनिहरुलाई अभिप्रेरित गरिएको हुनुपर्नेछ ।
- ६) द्वन्द्व प्रभावित वा दैवि प्रकोपका कारणबाट विस्थापित भइ बाल गृहमा आश्रित हुन पुगेका बालबालिकाहरुका लागि मनोसामाजिक चिकित्साको व्यवस्था गर्नुपर्नेछ ।

ज) अतिरिक्त क्रियाकलाप (Recreation)

- १) गृहमा रहेका बालबालिकाको छुटै क्लब हुनु पर्नेछ ।
- २) गृहमा रहेका बालबालिकाहरुलाई गृह संचालन (खाना, शिक्षा, खेलकुद) लगायतका कुराहरुमा सहभागि गराउनु पर्ने ।
- ३) बाल अधिकार बारे जानकारी गराउनु पर्ने ।
- ४) खेलकुद र मनोरञ्जनको भरपूर व्यवस्था हुनुपर्नेछ ।

ट) अनुगमन तथा मूल्यांकन (Monitoring & Evaluation)

- १) वर्षको कम्तीमा २ पटक सम्बन्धीत संस्थाको प्रमुखले आन्तरिक निरिक्षण गरी सो को लिखित प्रतिवेदन संस्थामा राख्नु पर्ने निरीक्षणमा आउँदाको बखत सम्बन्धीत पदाधिकारी समक्ष पेश गर्नु पर्नेछ ।

२) केन्द्रमा केन्द्रीय बाल कल्याण समिति र सम्बन्धीत जिल्ला बाल कल्याण समितिले साथै जिल्लाको हकमा जिल्ला बालकल्याण समितिले अनुगमन मूल्यांकन तोकिए अनुसार गर्नु पर्नेछ । (वार्षिक रूपमा)

ठ) सामाजिकीकरण (Socialization)

- १) बाल गृहमा भर्ना भैसकेपछि उनिहरु समूहमा रहेने हुँदा सम्भव भएसम्म उनीहरुलाई सामाजिक परिवेश दिन प्रयत्न गर्नु पर्नेछ ।
- २) सम्भव भएसम्म बाबु आमाको नागरिकताको प्रतिलिपि राख्नु पर्नेछ तार्कि उनिहरुको नागरिकता बनाउँदा पछि कुनै जटिलता नआओस् ।
- ३) बालबालिकाहरुको रुचि हेरी आध्यात्मिक शिक्षा, उच्च शिक्षा र व्यावसायिक सीपमूलक तालिमको बारेमा स्पष्ट सोच बनाउनुपर्नेछ ।
- ४) एउटै संस्थाले धेरैवटा बाल गृहहरु संचालन गरेको भए, जुम्ल्याहाहरु, एकै परिवारका बालबालिकालाई स्वास्यको वा अन्य कुनै विशेष कारण बाहेक छुट्याउन पाईने छैन ।
- ५) बाल गृहमा आश्रित कुनै बालबालिका प्रचलित कानून अनुसार धर्म पुत्र वा पुत्री भई गएमा सो को जानकारी केन्द्रीय बाल कल्याण समितिमा अनिवार्य रूपमा पठाउनु पर्नेछ ।
- ६) धर्मपुत्र र धर्मपुत्रीको रूपमा नेपाली बालबालिका प्रदान गर्दा विदेशी परिवारबाट कुनै पनि प्रकारको सहयोग लिएको भए सो को स्पष्ट अभिलेख अनिवार्य रूपमराख्नु पर्नेछ ।

ड) पुनर्स्थापना (Rehabilitation)

- १) बाल गृहमा बस्ने बेवारिस बालकहरुको रुची वा ज्ञानको आधारमा निजहरुलाई व्यावसायिक तालिम वा पठन पाठनमा संलग्न गराउनु पर्नेछ ।
- २) प्राविधिक शिक्षा तथा व्यवसायिक तालिम रोजगारमुलक हुनु पर्ने र आफ्ना बाल गृहबाट यस्तो तालिम प्राप्त बालबालिकालाई रोजगारको लागि आवश्यक व्यवस्था गर्नु पर्नेछ ।

ढ) बिदाइ (Discharge)

- १) १८ वर्ष उमेर पुगेको वा प्रवेशिका परिक्षा उर्तिण गरेको बालक वा बालिकालाई सम्बन्धीत गृहले विदाइ गर्न सक्नेछ ।
- २) विदाइ गर्दा उनिहरुलाई समाजमा पुनर्स्थापन गर्ने गरि विदाइ गर्ने संभव भए सम्मको प्रयास गर्नु पर्नेछ । यसरी विदा भई गएका बालबालिकाहरुको विवरण सम्बन्धीत जिल्ला बाल कल्याण समितिलाई अनिवार्य रूपमा उपलब्ध गराउनु पर्नेछ ।
- ३) बाल गृहहरुबाट विदा भई गएका बालबालिकाहरुको अवस्था र प्रगतिको नियमित अनुगमन सम्बन्धीत बाल गृहले लगातार ३ वर्ष सम्म आफै गर्नु पर्नेछ ।

ण) आर्थिक व्यवस्थापन (Financial Management)

- १) बाल गृह संचालनको अनुमति लिंदाका बखतमा कमितमा ३ वर्ष सम्म सुचारु रूपमा संचालन गर्न सक्ने आर्थिक व्यवस्थाको विश्वसनीय, स्पष्ट विवरण र श्रोत् पेश गर्नु पर्नेछ ।
- २) बाल गृह संचालनको लागि पारदर्शी आर्थिक कार्यविधि तयार गरी प्रचलित कानूनको प्रतिकूल नहुने गरी लागू गर्नुपर्नेछ ।
- ३) बाल गृहहरूले आफ्नो स्थायित्वका लागि अक्षयकोषको व्यवस्था गर्नुपर्नेछ ।

त) विविध (Miscellaneous)

- क) १) केन्द्रीय बाल कल्याण समिति तथा जिल्ला बाल कल्याण समितिहरूले आवश्यकता अनुसार कुनै पनि बेला बाल गृहको निरीक्षण तथा अनुगमन गर्न सक्ने छन् सो अवस्थामा उक्त कार्यलाई सहयोग गर्नु बाल गृहहरूको कर्तव्य हुनेछ ।
- २) नेपाल सरकारको सम्बन्धीत निकाय तथा केन्द्रीय बाल कल्याण समितिबाट समय समयमा दिएको निर्देशनको पालना गर्नु पर्नेछ ।
- ख) बाल गृहले आर्थिक स्रोत संकलन गर्न वा भौतिक सुविधा वृद्धि गर्न बालबालिकाहरूलाई प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष प्रयोग गरेमा यो मापदण्डको उल्लंघन भएको ठहरिनेछ । तर शृजनात्मक कार्य गर्दा यो मापदण्ड उल्लंघन भएको ठहरिने छैन ।

बालबालिका सम्बन्धी ऐन तथा बालबालिका सम्बन्धी नियमावलीमा भएका व्यवस्थाहरु

बालबालिका सम्बन्धी ऐन ,२०४८

परिच्छेद - १

२. परिभाषा :

- विषय वा प्रसंगले अर्को अर्थ नलागेमा यस ऐनमा -
- क) “बालक” भन्नाले सोहँ वर्षको उमेर पूरा नगरेको बालबालिका सम्फनु पर्द्ध ।
- ख) संरक्षक भन्नाले बालकको संरक्षण गर्नको निमित्त दफा २२ बमोजिम नियुक्त भएको संरक्षक सम्फनु पर्द्ध ।
- ग) “बाल कल्याण समिति” भन्नाले बालकहरुको संरक्षण तथा कल्याणको लागि दफा ३२ बमोजिम गठन गरिएको केन्द्रीय बाल कल्याण समिति तथा जिल्ला बाल कल्याण सिमिति सम्फनु पर्द्ध ।
- घ) “बाल कल्याण अधिकारी” भन्नाले दफा ३३ बमोजिम नेपाल सरकारद्वारा नियुक्त भएको बाल कल्याण अधिकारी सम्फनु पर्द्ध र सो शब्दले निजको काम गर्न तोकिएको अन्य कुनै व्यक्ति वा कर्मचारीलाई समेत जनाउँछ ।
- ड) बेवारीस बालक भन्नाले त्यस्तो बालक सम्फनु पर्द्ध -
- १) जसको हेरचाह गर्नको निमित्त बाबु आमा वा परिकारका अन्य कुनै सदस्य छैन ।
- २) जसको बाबुआमा वा परिवारका सदस्य भएपनि तिनीहरुबाट निरस्कृतवाट भएको छ ।
- ३) जसको जीविकोपार्जकनको कुनै श्रोत छैन ।
- च) “बाल कल्याण गृह” भन्नाले बवारीस बालकको पालनपोषणको निमित्त नेपालको सरकारले दफा ३४ बमोजिम स्थापना गरेको बाल कल्याण गृह सम्फनु पर्द्ध ।
- छ) “बाल कल्याण गृह प्रमुख” भन्नाले बाल कल्याण गृहको प्रमुखको हैसियतले काम गर्ने व्यक्ति सम्फनु पर्द्ध र सो शब्दले निजको अनुपस्थितिमा निजको काम गर्ने व्यक्तिलाई समेत जनाउँछ ।
- ज) “बाल सुधार गृह” भन्नाले दफा ४२ बमोजिम नेपाल सरकारले स्थापना गरेका वा सो प्रयोजनको निमित्त उपयोगमा ल्याएको बाल सुधार गृह सम्फनु पर्द्ध ।
- झ) “तोकिएको वा तोकिए बमोजिम ” भन्नाले यो ऐन अन्तर्गत बनेको नियममा तोकिएको वा बमोजिम सम्फनु पर्द्ध ।

कल्याणकारी व्यवस्था

३२. केन्द्रीय तथा जिल्ला बाल कल्याण समितिको गठन :

- १) नेपाल सरकारले नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशित गरी सामाजिक कार्यकर्ता, महिला सामजिक कार्यकर्ता, चिकित्सकहरु बाल मनोवैज्ञानिक र शिक्षकहरु मध्येबाट समेत सदस्य रहने गरी बढीमा एककाइस जना सदस्यहरु भएको केन्द्रीय बाल कल्याण समिति गठन गर्नेछ । केन्द्रीय बाल कल्याण समितिमा रहने अध्यक्ष र सदस्यहरुको नाम सोही सूचनामा तोकिए बमोजिम हुनेछ । नेपाल सरकारको नीति र निर्देशनको अधीनमा रही सो समितिले काम गर्नेछ ।
- २) प्रमुख जिल्ला अधिकारीको संयोजकत्वमा प्रत्येक जिल्लामा एक जिल्ला बाल कल्याण समिति गठन गरिनेछ । जिल्ला बाल कल्याण समितिमा अन्य व्यक्तिको अतिरिक्त खास गरीकन देहायका व्यक्तिहरु मध्येबाट प्रमुख जिल्ला अधिकारीले तोकेका व्यक्तिहरु रहने छन् :-
 - क) सामाजिक सेवामा कार्यरत व्यक्तिहरु,
 - ख) बालकको हक हित सम्बन्धी कार्यमा संलग्न सामाजिक कार्यकर्ता,
 - ग) महिला सामाजिक कार्यकर्ता,
 - घ) चिकित्सकहरु,
 - ड) बाल मनोवैज्ञानिकहरु,
 - च) शिक्षकहरु
- ३) केन्द्रीय बाल कल्याण समिति तथा जिल्ला बाल कल्याण समितिका पदाधिकारीहरुको कार्यकाल चार वर्षको हुनेछ र निजहरु पुनः नियुक्तिको लागि ग्राह्य हुनेछन् ।
- ४) जिल्ला बाल कल्याण समितिको अध्यक्ष जिल्ला बाल कल्याण समितिका सदस्यहरुले आफु मध्येबाट तोकेको व्यक्ति हुनेछ र त्यसरी अध्यक्ष नतोकिए सम्म प्रमुख जिल्ला अधिकारी तै सो समितिको अध्यक्ष भई काम गर्नेछ ।
- ५) प्रत्येक जिल्ला बाल कल्याण समितिले जिल्लास्तरमा संचालित बाल कल्याणकारी क्रियाकलापको सम्बन्धमा बैशाख मसान्तसम्ममा केन्द्रीय बाल कल्याण समिति समक्ष वार्षिक प्रतिवेदन पेश गर्नु पर्नेछ । जिल्ला बाल कल्याण समितिहरुबाट प्राप्त वार्षिक प्रतिवेदनको आधारमा केन्द्रीय बाल कल्याण समितिले बालक सम्बन्धी राष्ट्रव्यापी प्रतिवेदन तयार गरी प्रत्येक वर्ष आषाढ मसान्तसम्ममा नेपाल सरकार समक्ष पेश गर्नेछ ।
- ६) यस ऐनमा लेखिए देखि बाहेक केन्द्रीय बाल कल्याण समिति र जिल्ला बाल कल्याण समितिको अन्य काम, कर्तव्य, अधिकार तथा कार्यविधि तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

३३. बाल कल्याण अधिकारी नियुक्ति :

- १) नेपाल सरकारले आवश्यक संख्यामा बाल कल्याण अधिकारीको नियुक्ति गर्नेछ । बाल कल्याण अधिकारीको नियुक्ति नहुन्जेलसम्म यस ऐन बमोजिम निजलाई प्राप्त अधिकार प्रयोग गर्न पाउने गरी नेपाल सरकारले अन्य कुनै व्यक्ति वा कर्मचारीलाई तोक्न सक्नेछ ।

२) उपदफा (१) अन्तरगत नियुक्त भएको वा तोकिएको बाल कल्याण अधिकारीले जिल्ला बाल कल्याण समितिको सामान्य नियन्त्रण तथा निर्देशनको अधिनमा रही काम गर्नु पर्नेछ ।

३) यस ऐनमा लेखिए देखि वाहेक बाल कल्याण अधिकारीको अन्य काम, कर्तव्य अधिकार तथा सेवाको शर्त तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

३४ बाल कल्याण गृहको स्थापना र संचालन :

१) नेपाल सरकारले आवश्यकतानुसार नेपाल अधिराज्यको विभिन्न क्षेत्रमा बाल कल्याण गृहको स्थापना गर्नेछ ।

२) उपदफा १) बमोजिम बाल कल्याण गृहको स्थापना नभएसम्म अरु कुर्न व्यक्ति वा संस्था द्वारा संचालित बाल कल्याण गृह, अनाथालय वा सुस्त मनस्थिति केन्द्रलाई बालक राख्ने प्रयोजनको निमित्त नेपाल सरकारले उपयोग गर्न सक्नेछ ।

तर यस उपदफामा देखिएको कुनै कुराले पनि त्यस्तो बाल कल्याण गृह, अनाथालय वा केन्द्रको संचालनमा हस्तक्षेप गर्ने अधिकार नेपाल सरकारलाई दिएको मानिने छैन ।

३५ बेवारीस बालकलाई बाल कल्याण गृहमा राखिने :

१) बाल कल्याण अधिकारी वा प्रहरी कर्मचारी आफ्ले कुनै बेवारीस बालक फेला पारेमा वा अन्य कुनै व्यक्तिले बुझाउन ल्याएमा त्यस्तो बालकको सम्बन्धमा यथासम्भव तीन पुस्ते नाम, थर, ठेगाना तथा शरीरमा रहेको कुनै विषेश चिन्ह सहितको विवरण र औँठाछाप समेत आफ्नो कार्यालयमा राखी त्यस्तो बालकलाई नजिकको बाल कल्याण गृहमा बुझाउनु पर्छ ।

२) बस्ने ठाउँको अभाव भएमा बाहेक उपदफा (१) बमोजिम बुझाउन ल्याएको बेवारीस बालकलाई सम्बन्धीत बाल कल्याण गृह प्रमुखले बुझेर लिनु पर्छ ।

३) उपदफा (२) बमोजिमको कारण बाल कल्याण गृह प्रमुख बेवारीस बालकलाई बुझी नलिएमा निजलाई अर्को कुनै बाल कल्याण गृहमा बुझाउन सकिनेछ ।

४) बाल कल्याण गृहमा बस्ने बेवारीस बालकहरूलाई लिङ्गको आधारमा छटा छुटै ठाउँमा राख्नु पर्छ ।

५) बेवारीस बालकको बाबुआमा, नातेतार वा संरक्षकको पत्ता लगाउने प्रयोजनको निमित्त बाल कल्याण अधिकारी, प्रहरी कार्यालय वा सम्बन्धीत बाल कल्याण गृह प्रमुखले त्यस्तो बालकको हुलिया तथा फोटो सहितको सूचना कुनै पत्रपत्रिकामा प्रकाशित गराउन वा संचारको अन्य माध्यमबाट प्रसारण गराउन सक्नेछन् ।

३६) बाल कल्याण गृहमा राखिने अवधि :

- १) बेवारीस बालकलाई साधारणतया सोहङ वर्षको उमेर पूरा नगरुन्जेल सम्म बाल कल्याण गृहमा राखिनेछ । तर त्यस्तो उमेर पुगेको कुनै बालकलाई बला कल्याण गृहबाट विदा दिंदा निजलाई जीविकोपार्जनको समस्याको सामना गर्नु पर्ने स्थिति देखिएमा बढीमा अठार वर्षको उमेर पूरा नगरुन्जेल सम्म बाल कल्याण गृहमा राख्न सकिनेछ ।
- २) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भएतापनि अन्धा, अपाङ्ग वा सुस्त मनस्थिति भएका बेवारीस बालकको हकमा तिनीहरुलाई राख्नको निमित्त व्यवस्था गरिएको बाल कल्याण गृहमा नपठाईएसम्म त्यस्ता व्यक्तिको हकमा बाल कल्याण गृहमा बस्ने उमेरको बन्देज लागू हुने छैन ।
- ३) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भएतापनि कुनै बेवारीस बालकको बाबु, आमा वा संरक्षकले बेवारीस बालकलाई साथ लैजान चाहेमा बाल कल्याण गृह प्रमुखले जुनसुकै अवस्थामा पनि लान दिनु पर्छ र त्यस्तोमा बालकलाई बुझी लिएको कागज गराई लिनु पर्छ ।

३७. व्यवासिक तालिम दिन वा काममा लगाउन सहयोग गरिने :

- १) बाल कल्याण गृहमा बस्ने बेवारीस बालकहरुको रुची वा ज्ञानको आधारमा निजहरुलाई व्यवसायिक तालिम वा पठन पाठनमा संलग्न गराईनेछ ।
- २) कुनै किसिमको ज्ञान वा सिप हासिल गरिसकेको बेवारीस बालकलाई उसको ज्ञान वा सीपसित मिल्दो कुनै व्यवसायिक काममा संलग्न गराउन नेपाल सरकारले सहयोग गर्नेछ ।

३८ खर्च बुझाउने सर्तमा बालकलाई बाल कल्याण गृहमा राख्न सकिने :

- १) बारम्बार घरबाट भागेर हिंडी रहने स्वभावको बालकलाई निजको बाबु, आमा वा नातेदारले निजको पालन पोषणमा लाग्ने सम्पूर्ण खर्च व्यहोर्ने मन्जुर गरेमा सम्बन्धीत बाल कल्याण गृह प्रमुखले त्यस्तो खर्च व्यहोर्ने मन्जुरीको लिखत गराई सो बालकलाई बाल कल्याण गृहमा राख्न अनुमति दिन सक्नेछ ।
- २) उपदफा (१) बमोजिम बाल कल्याण गृहमा राखिएको बालकले निर्धारित अवधि व्यतित गरेपछि बाल कल्याण गृह प्रमुखले निजलाई निजको बाबु, आमा वा नातेदार लाई जिम्मा लगाई दिनु पर्छ । त्यसरी जिम्मा लगाउँदा निजको पालन पोषण सम्बन्धमा भएको खर्चको फाट्बारी सहित त्यस्तो बालकको पालनपोषण वापत बुझी लिएको रकममा केही बाँकी रहे सो पनि फिर्ता बुझाई दिनु पर्छ ।
- ३) बाल कल्याण गृह प्रमुखले उपदफा (१) बमोजिम राखिएको कुनै बालक बाल कल्याण गृहबाट भागेमा वा निजको मृत्यु भएमा त्यसको सूचना निजको बाबु, आमा वा नातेदारलाई तुरन्त दिनु पर्छ र भागी गएकोमा निजलाई पत्ता लगाउन यथासम्भव प्रयत्न गर्नु पर्छ ।

- ४) बाल कल्याण गृह प्रमुखले उपदफा (२) बमोजिम बालकलाई निजको बाबु, आमा वा नातेदारको जिम्मा लगाउँदा निजको कुनै अचल सम्पत्ति बुझेको भए सो र सो सम्बन्धी कागजात पनि फिर्ता दिनु पर्छ ।
- ५) उपदफा (३) बमोजिम बालक भागी गएकोमा फेला नपरेमा वा बालकको मृत्यु भएकोमा निजको कुनै मालसामान वा अचल सम्पत्ति भए निजकाृ बाबु, आमा वा नातेदारलाई बुझाई दिनु पर्छ र त्यस्तो बालकको सम्बन्धमा भएको कुनै खर्च लिन बाँकी भए सो पनि निजको बाबु, आमा वा नातेदारबाट असूल उपर गर्नु पर्छ ।

३९. अनुशासन पालन गराउन सामान्य सजाय गर्न सक्ने :

- १) कुनै बेवारीस बालकले बाल कल्याण गृहमा बस्दा पालन गर्नु पर्ने शर्तको पालना नगरेमा वा अनुशासन भङ्ग हुने कुनै काम गरेमा बाल कल्याण गृह प्रमुखले त्यस्तो बालकलाई देहायको कुनै सजाय गर्न सक्नेछ :-
- (क) बाल कल्याण गृहमा उपलब्ध सहुलियत वा सुविधाबाट एक पटकमा बढीमा तीन दिन सम्म बञ्चित गर्ने वा
- (ख) बाल कल्याण गृहको कुनै चीज वस्तुलाई जानीजननी तोडफोड वा हानी नोक्सानी पुरएमा त्यसरी भएको क्षति वापत पुरै वा आँशिक रकम असूल उपर गर्ने ।
- २) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भएतापनि त्यस्तो बालकलाई कुटपिट गर्ने वा एकान्त ठाउँमा थुन्ने वा अन्न पानी बन्द गर्ने अधिकार सो उपदफाले बाल कल्याण गृह प्रमुखलाई प्रदान गरेको मानिने छैन ।
- ३) बाल कल्याण गृह प्रमुखे उपदफा(१) को खण्ड (ख) बमोजिम बेवारीस बालकबाट क्षति वापत रकम असूल गर्ने प्रयोजनको निमित्त सम्बन्धीत बालकको आयस्ता वा बाल कल्याण गृहमा काम गरे बापत कुनै पारिश्रमिक पाउने भए त्यस रकमले भ्याएसम्म असूल उपर गरी बाँकी रकम मिन्हा गरी लगात काटी दिनु पर्छ ।

४०. बालकलाई जिम्मा लगाई खर्च भराउन सक्ने :

- १) कनै बालकको बाबु, आमा वा परिवारका सदस्यले निजलाई बेवारीस बालक वा अनाथ भनी भुठा विवरण दिएर कुनै बाल कल्याण गृह, अनाथालय वा सुस्त मनस्थिति केन्द्रमा भर्ना गराएको कुरा पत्ता लागेमा त्यस्तो बालकलाई निजको बावस, आमा वा परिवारका सदस्य जो भैटिन्छ, उसैलाई जिम्मा लगाई दिनु पर्छ ।
- २) उपदफा (१) बमोजिमको अवस्थामा सम्बन्धीत बालकको पालन पोषणको निमित्त भएको सम्पूर्ण खर्च समेत त्यस्तो बालकको बाबु, आमा वा परिवारका सदस्य मध्ये जसले ढाँटेर निजलाई भर्ना गराएको हो उसैबाट सम्बन्धीत बाल कल्याण गृह, अनाथालय वा केन्द्रले सरकारी वियो सरह भरिभराउ गरी असूल उपर गर्नु पर्छ । तर त्यस्तो खर्च उपर गर्नको निमित्त बालकको बाब, आमा वा परिवारका सदस्यको कुनै आयस्ता वा सम्पत्ति नभएमा सम्बन्धीत बाल कल्याण गृह, अनाथालय वा केन्द्रले बालकको पालन पोषणमा भएको त्यस्तो खर्च भराउने छैन ।

४१. बाल कल्याण गृह प्रमुखले अभिलेख राख्ने र प्रतिवेदन पेश गर्नु पर्ने :

- १) बाल कल्याण गृह प्रमुखले बाल कल्याण गृहमा बस्ने सबै बेवारीस बालकहरको व्यक्तिगत विवरण तयार गरी राख्नु पर्छ । त्यस्तो विवरणमा कुनै बालकलाई दफा ३९ को उपदफा (१) बमोजिम कुनै सजाय दिईएको भए सो समेत उल्लेख गर्नु पर्छ ।
- २) उपदफा (१) बमोजिम राख्नु पर्ने व्यक्तिगत विवरणको ढाचाँ तोकिए बमोजिम हनेछ ।
- ३) उपदफा (१) बमोजिमको विवरण गोप्य गरी राख्नु पर्छ र सो विवरण बाल कल्याण समिति वा बाल कल्याण अधिकारी वा त्यस्तो समिति बाहेक अरुलाई देखाउनु वा दिनु हुदैन ।
- ४) बाल कल्याण गृह प्रमुखले अधिल्लो बर्षभरी आफ्नो बाल कल्याण गृहले गरेको सम्पूर्ण कियाकलाप देखिने गरी तोकिएको ढाचाँको प्रतिवेदन सम्बन्धीत बाल कल्याण समितिमा र बाल कल्याण अधिकारी समष प्रत्येक वर्ष बैशाख मसान्त भित्र पठाउनु पर्छ ।

४२ बाल सुधार गृहको स्थापना र संचालन :

- १) नेपाल सरकारले आवश्यकता अनुसार बाल सुधार गृहको स्थापना गर्नेछ ।
- २) उपदफा (१) बमोजिम स्थापना भएको बाल सुधार गृहमा देहायका बालकहरुलाई राखिनेछ :
क) कुनै कसूरको अभियोग लागि मुद्दाको तहकिकात वा पुर्णको निमित्त प्रचलित कानून बमोजिम थुनामा बस्नु पर्ने बालक,
ख) प्रचलित कानून बमोजिम कैदको सजाय पाएकोमा सो बमोजिम कैदमा जानु पर्ने बालक,
ग) लागू औषधिको कुलतमा लागेको बालक,
घ) बाबु,आमा वा घर परिवारबाट भागी हिंड्ने गरेको बालक,
ङ) अनैतिक वा अवाञ्छनीय कियाकलापमा संलग्न व्यक्तिहरुसंग बस उठ गर्ने वा त्यस्ता व्यक्तिहरुको कियाकलापमा सरिक हुने वा तिनीहरुको आम्दानीमा आश्रित रहने बालक,
च) नेपाल सरकारले तोकेको बर्गीकरणका बालकहरु ।
- ३) उपदफा (१) बमोजिम बाल सुधार गृह स्थापना नभएको अवस्थामा अन्य व्यक्ति वा निकायद्वारा संचालन गरेको बाल कल्याण गृह,अनाथालय वा केन्द्रलाई नेपाल सरकारले त्यस्तो व्यक्ति निकायको संचालन गरेको बाल कल्याण गृह,अनाथालय वा केन्द्रलाई नेपाल सरकारले त्यस्तो व्यक्ति वा निकायको स्वीकृति लिई अस्थायी रूपमा बाल सुधार गृहको रूपमा उपयोग गर्न सक्नेछ ।
- ४) उपदफा (२) को खण्ड (घ) मा उल्लेखत बालकलाई निजको बाबु, आमा वा परिवारको सदस्यको मन्जूरीले बाल सुधार गृहमा राखिएको भए निजको पालन पोषणको निमित्त भएको खर्च निजको बाबु, आमा वा परिवारको सदस्यले व्यहोनु पर्नेछ ।
- ५) बाल सुधार गृहको संचालन र त्यहाँ बस्ने बालकहरुलाई प्रदान गरिने सुविधा , तालिम,शिक्षा र बालकहरुको पालन गर्नु पर्ने शर्त तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

४३. अनाथालय तथा सुस्त मनस्थिति केन्द्रको स्थापना र संचालन :

- १) बाबु, आमा नभएको अनाथ, अपाङ्ग वा सुस्त मनस्थितिका बालकहरुको पालन पोषण तथा बासस्थानको निमित्त आवश्यकतानुसार नेपाल सरकारले अनाथालय तथा सुस्त मनस्थिति केनद्रको स्थापना गर्नेछ ।
- २) उपदफा (१) बमोजिमको अनाथालय वा सुस्त मनस्थिति केन्द्रमा बस्ने बालकहरुको निमित्त आवश्यक शिक्षाके व्यवस्था नेपाल सरकारले गर्नेछ ।
- ३) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भएतापनि नेपाल सरकारले अरु कुनै व्यक्ति वा संस्थाले संचालन गरेको अनाथालय वा सुस्त मनस्थिति केन्द्रलाई त्यसको संचालकसित संभौता गरी यस ऐनको प्रयोजनको निमित्त त्यस्ता केन्द्र वा अनाथालयलाई उपयोग गर्न सक्नेछ ।

४४ . बाल कल्याण गृह, बाल सुधार गृह , अनाथालय आदिको निरीक्षण :

- १) केन्द्रीय बाल कल्याण समितिले नेपाल अधिराज्य भित्र स्थापना भएको सबै र जिल्ला बाल कल्याण समिति वा बाल कल्याण अधिकारीले आफ्नो क्षेत्र भित्रको बाल कल्याण गृह, बाल सुधार गृह, अनाथालय वा केन्द्रहरुको जहिले सुकै पनि निरीक्षण गर्न वा गराउन सक्नेछ ।
- २) बाल कल्याण अधिकारीले आफ्नो क्षेत्र भित्रको बाल कल्याण गृह, बाल सुधार गृह, अनाथालय वा केन्द्रहरुको वर्षमा कम्तिमा दुई पटक निरीक्षण गरी त्यसको प्रतिवेदन जिल्ला बाल कल्याण समितिमा पठाउनु पर्छ । त्यसरी निरीक्षण गर्दा अन्य कुराहरुको अतिरिक्त यो ऐन वा यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियम वा प्रचलित कानून विपरित कुनै काम कारबाई भएको देखेमा सो समेत जिल्ला बाल कल्याण समितिमा पठाउने निरीक्षण प्रतिवेदनमा खुलाउनु पर्नेछ ।
- ३) बाल कल्याण समिति वा बाल कल्याण अधिकारीले कुनै बाल कल्याण गृह, बाल सुधार गृह, अनाथालय वा यस्तै अन्य केन्द्रहरुमा कुनै अनियमितता भएको देखिएमा त्यसलाई हटाउन वा त्यहाँ उपलब्ध गराईने सेवामा सुधार गर्नको निमित्त आवश्यक निर्देशन दिने सक्नेछ र त्यसरी निर्देशन दिएकोमा त्यसको पालन गर्नु त्यस्तो बाल कल्याण गृह, बाल सुधार गृह, अनाथालय वा केन्द्रको प्रमुखको कर्तव्य हुनेछ ।

४५. बाल कल्याण गृह, बाल सुधार गृह, अनाथालय आदि सम्बन्धी व्यवस्था :

यस ऐन बमोजिम स्थापित बाल कल्याण गृह, बाल सुधार गृह, अनाथालय आदिको संचालन गर्ने व्यक्ति निजले प्रयोग गर्न पाउने अधिकार, निजको सेवाको शर्ततथा त्यस्तो बाल कल्याण गृह, बाल सुधार गृह, अनाथालय वा केन्द्रमा बस्ने बालकले पालन गर्नु पर्ने कुराहरु र तिनीहरुलाई प्रदान गरिने शिक्षा तथा तालिम तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

बालबालिका सम्बन्धी नियमावली, २०५१
परिच्छेद - ५
व्यवस्थापन समिति सम्बन्धी व्यवस्था

१५. व्यवस्थापन समितिको गठन :

- १) मन्त्रालयले ऐन बमोजिम स्थापित बाल कल्याण गृह, बाल सुधार गृह, अनाथालय वा सुस्तमनस्थिति केन्द्रको संचालन गर्नको निमित्त उपलब्ध भए सम्म स्थानीय सामाजिक कार्यकर्ता, महिला सामाजिक कार्यकर्ता, चिकित्सकहरु, बाल मनोवैज्ञानिक र शिक्षकहरु मध्येबाट समेत रहने गरी बढीमा सात जना सदस्यहरु भएको एक व्यवस्थापन समिति गठन गर्नेछ ।
- २) व्यवस्थापन समितिमा रहने अध्यक्ष, सदस्य तथा सचिवको नाम तथा निजहरुको पदावधि मन्त्रालयले उक्त समिति गठन गर्दाको अवस्थामा तोके बमोजिम हुनेछ ।

१६. व्यवस्थापन समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार :

व्यवस्थापन समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार देहाय बमोजिम हुनेछ :-

- क) बाल कल्याण गृहको दीर्घकालीन नीति र योजना तर्जुमा गर्न व्यवस्थापन समितिलाई सहयोग गर्ने ।
- ख) स्वीकृत नीति र योजना अनुरूप बाल कल्याण गृहको वार्षिक कार्यक्रम र बजेट तयार गरी व्यवस्थापन समितिको बैठकमा पेश गर्ने ।
- ग) व्यवस्थापन समितिमा निर्णय एंव निर्देशनहरु कार्यान्वयन गर्ने गराउने ।
- घ) बाल कल्याण गृहको दैनिक कार्य संचालन गर्ने गराउने र त्यसको सुपरीवेक्षण गर्ने ।
- ड) बाल कल्याण गृहको कार्यक्रमको अनुगमन तथा मूल्यांकन गर्ने गराउने र प्रगति विवरणहरु व्यवस्थापन समितिको बैठक पेश गर्ने ।
- च) बाल कल्याण गृहको आर्थिक कारोबार गर्ने र सो को लेखा ठीकसंग राख्ने राख्न लगाउने ।
- छ) व्यवस्थापन समितिबाट प्रत्यायोजित एवं निर्देशित अन्य काम गर्ने गराउने ।

२०. प्रशासनको काम कर्तव्य र अधिकार

प्रशासन काम, कर्तव्य र अधिकार देहाय बमोजिम हुनेछ ।

- क) बाल सुधार गृह, अनाथालय वा सुस्तमनस्थिति केन्द्रको कार्य संचालन गर्दा बाल कल्याण गृहको संचालन सम्बन्धमा ऐनमा उल्लेखित बाल कल्याण गृह प्रमुखको काम, कर्तव्य र अधिकार प्रयोग गर्ने ।
- ख) बाल सुधार गृह, अनागालय वा सुस्तमनस्थिति केन्द्रको दीर्घकालिन नीति र योजना तर्जुमा गर्न व्यवस्थापन समितिलाई सहयोग गर्ने ।
- ग) स्वीकृत नीति र योजना अनुरूप बाल सुधार गृह, अनाथालय वा सुस्तमनस्थिति केन्द्रको वार्षिक कार्यक्रम र बजेट तयार गरी व्यवस्थापन समितिको बैठकमा पेश गर्ने ।
- घ) व्यवस्थापन समितिको निर्णय एवं निर्देशनहरु कार्यान्वयन गर्ने गराउने ।
- ड) बाल सुधार गृह, अनाथालय वा सुस्तमनस्थिति केन्द्रको दैनिक कार्य संचालन गर्ने गराउने र त्यसको सुपरीवेक्षण गर्ने ।

- च) बाल सुधार गृह , अनाथालय वा सुस्तमनस्थिति केन्द्रको आर्थिक कार्यक्रमको अनुगमन तथा मूल्यांकन गर्ने गराउने र प्रगति विवरणहरु व्यवस्थापन समितिको बैठकमा पेश गर्ने ।
- छ) बाल सुधार गृह , अनाथालय वा सुस्तमनस्थिति केन्द्रको आर्थिक कारोबार गर्ने वा सो को लेखा ठीक दुरुस्त राख्न लगाउने ।
- ज) व्यवस्थापन समितिबाट प्रत्यायोजित एवं निर्देशित अन्य काम गर्ने, गराउने ।

परिच्छेद ७

बाल कल्याण सम्बन्धी व्यवस्था

२१. शिक्षा, तालिम, सुविधा आपदको व्यवस्था:

- १) बाल कल्याण गृह बाल सुधार गृह अनाथालय तथा सुस्थमनस्थिति केन्द्रमा बस्ने बालकहरुलाई नियमित शिक्षाको अतिरिक्त व्यावसायिक शिक्षा तथा सीपमुलक तालिम समेत प्रदान गर्न सकिने छ ।
- २) बाल कल्याण गृह बाल सुधार गृह अनाथालय तथा सुस्थमनस्थिति केन्द्रमा बस्ने बालकहरुलाई तिनीहरुको शारीरिक अवस्था अनुकुल किभिन्न किसिमका खेलकुद मनोरन्जन र सांकृतिक कार्यक्रम एवं अन्य अतिरिक्त क्रियाकलापमा समेत संलग्न गराउन सकिने छ ।
- ३) बाल कल्याण गृह बाल सुधार गृह अनाथालय तथा सुस्थमनस्थिति केन्द्रमा बस्ने बालकहरुलाई नियमित स्वास्थ्य परिक्षण र आवस्यकता अनुसार औषधि उपचारका सुविधा प्रदान गर्न सकिने छ ।
- ४) बाल कल्याण गृह बाल सुधार गृह अनाथालय तथा सुस्थमनस्थिति केन्द्रमा बस्ने बालकलाई जिल्ला बाल कल्याण समितिको स्कारिसमा केन्द्रय बाल कल्याण समितिले निर्धारण गरे बमोजिम खाने लाउने र बस्ने सुविधाहरु प्रदान गर्न सकिने छ ।

२२. बालकले पालन गर्नुपर्ने कुराहरु:

बाल कल्याण गृह बाल सुधार गृह अनाथालय तथा सुस्थमनस्थिति केन्द्रमा बालकले देहायका कुराहरुको पालन गर्नु पर्नेछ ।

क) बाल कल्याण गृह, बाल सुधार गृह अनाथालय तथा सुस्थमनस्थिति केन्द्रलाई आफ्नो भविष्य निर्माण गर्ने थलोको रूपमा मान्यु पर्ने ।

ख) आफुलाई प्रदान गरिएको नियमित शिक्षा तथा तालिम हासिल गर्ने ।

ग) खेलकुद, मनोरन्जन तथा सास्कृतिक कार्यक्रम एवं अन्य अतिरिक्त क्रियाकलापमा संलग्न हुने ।

घ) बालक तथा त्यहाँ कार्यरत सबै कर्मचारीहरुलाई आफ्नो पारिवारीक सदस्य सम्फने, सबैसँग भित्रभावको व्यवहार गर्ने र एक अर्कालाई सहयोग गर्ने ।

ड) बाल कल्याण गृह बाल सुधार गृह अनाथालय तथा सुस्थमनस्थिति केन्द्रमा हल्ला, हुल हुज्जत आदि गर्ने वा अनुशासनहीन हुने कुनै किसिमको अवान्धित कुनै कार्य नगर्ने र त्यस्तो कार्य नगर्ने र त्यस्तो कार्य गर्न अरुलाई पनि दुरुत्साहित नगर्ने ।

- च) आफुलाई दैनिक प्रदान गरिने दूध चिया, खाजा, भोजन आदि बाहेक कुनै चीज बाहिरबाट ल्याई नखाने ।
- छ) धम्रपान, लागुपदार्थ र मादकपदार्थ सेवन नगर्ने ।
- ज) बाल कल्याण गृह प्रमुख वा प्रशासकको अनुमति नलिइ आफु रहेको ठाउबाट बाहिर नजाने ।
- झ) सादा जीवन उच्च बिचारको आदर्श पालन गर्ने र स्वावलम्बनको लागि बाल कल्याण गृह प्रमुख वा प्रशासकले दिएको आदेश तथा निर्देशन पालन गर्ने ।

२३. काममा प्राथमिकता दिनुपर्ने:

नेपाल सरकार र नेपाल सरकारको पूर्ण वा अधिकांश स्वामित्वमा रहेको संगठित संथाहरूले बाल कल्याण गृह, बाल सुधार गृह, अनाथालय तथा सुस्थमनस्थिति केन्द्रमा बसेका बालकहरूको शिक्षा तालिम र शारीरिक स्थिति अनकुलको काममा तिनिहरूलाई प्राथमिकता दिनु पर्नेछ ।

२४. बालकहरूको व्यक्तिगत विवरण राख्नु पर्ने:

बालकल्याण गृह प्रमुखले बाल कल्याण गृहमा बस्ने र प्रशासकले बाल सुधार गृह अनाथालय तथा सुस्थमनस्थिति केन्द्रमा बस्ने बालकहरूको व्यक्तिगत विवरण तोकिएको ढाँचामा तयार गरी राख्नु पर्नेछ ।

२५. बार्षिक प्रतिबेदन पठाउनु पर्ने :

बालकल्याण गृह प्रमुखले बालकल्याण गृहको र प्रशासकले बालसुधार गृह, अनाथालय तथा सुस्थमनस्थिति केन्द्रको वर्षभरीको सम्पूर्ण त्रिलयाकलाप देखिने गरी तोकिए बमोजिमको ढाँचामा प्रत्येक वर्ष बैशाख मसान्ताभित्र जिल्ला बाल कल्याण समिति र बालकल्याण अधिकारी समक्ष प्रतिबेदन पठाउनु पर्नेछ ।

२६. बाल कल्याण सम्बन्धी व्यवस्था लागू हुने :

यस परिच्छेदमा उल्लेखित बाल कल्याण सम्बन्धी व्यवस्थाहरु कुनै व्यक्ति वा संस्थाद्वारा संचालित बाल कल्याण गृह, बाल सुधार गृह अनाथालय तथा सुस्थमनस्थिति, केन्द्रको हकमा पनि लागू हुनेछ ।

२८. निरीक्षण गर्दा विचार गर्नु पर्ने कुराहरु:

१) ऐनको दफा ४४ बमोजिम बाल कल्याण गृह, बाल सुधार गृह, अनाथालय तथा सुस्थमनस्थिति केन्द्रको निरीक्षण गर्ने व्यक्तिले देहायका कुराहरुको समेत जाँचवुभ गर्नु पर्नेछ :

- क) बालकहरूलाई नियमित रूपमा शिक्षा तथा तालिम प्रदान गरिएको छ छैन ।

- ख) बालकहरुलाई यस नियमावली बमोजिमको सुविधा प्रदान गरिएको छ छैन ।
- ग) बालकहरुलाई खेलकूद मनोरन्जन तथा सांस्कृतिक कार्यक्रम लगायत अन्य क्रियाकलापमा संलग्न गराईएको छ छैन ।
- घ) बाल कल्याण गृह, बाल सुधार गृह, अनाथालय तथा सुस्तमनस्थिति केन्द्रमा कुनै अवान्धित वा अनुशासनहीन कार्य भए गरेको छ छैन ।
- ड) व्यवस्थापन पक्ष तथा बालकहरुले ऐन, प्रचलित कानून वा यस नियमावली बमोजिम पालन गर्नु पर्ने कुराहरु पालन गरेको छ छैन ।
- २) उप नियम (१) बमोजिम निरीक्षण गर्ने व्यक्तिले निरीक्षण गर्दा आफूले देखेका कुराहरु समस्या र त्यसको समाधानको कुनै सुझाव भएमा सो समेत उल्लेख गरी निरीक्षण प्रतिवेदन तयार गरी केन्द्रीय बाल कल्याण समिति, जिल्ला बाल कल्याण समिति र सम्बन्धित व्यवस्थापन समितिमा पठाउनु पर्नेछ ।

बाल कल्याण गृह संचालन निर्देशिका , २०५५

नेपाल सरकार (मं.प.) बाट स्वीकुत मिति २०५५।१।२४

१. संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ

१. यो निर्देशिकाको नाम “बाल कल्याण गृह संचालन निर्देशिका, २०५५” रहेको छ ।
२. यो निर्देशिका तुरन्त प्रारम्भ हुनेछ ।

२. परिभाषा :

- विषय वा प्रसङ्गले अर्को अर्थ नलागेमा यस निर्देशिकामा -
- क) “ऐन” भन्नाले बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०४८ सम्झनुपर्छ ।
- ख) “नियमावली” भन्नाले बालबालिका सम्बन्धी नियमावली २०५१ लाई सम्झनुपर्छ ।
- ग) “समिति” भन्नाले बाल कल्याण गृहको संचालनको निमित्त बालबालिका सम्बन्धी नियमावलीको नियम १५ बमोजिम गठित व्यवस्थापन समिति सम्झनुपर्छ ।
- घ) “गृह प्रमुख” भन्नाले बाल कल्याण गृहको प्रमुखको रूपमा काम गर्ने व्यक्ति सम्झनसपर्छ ।
- ड) “मन्त्रालय” भन्नाले नेपाल सरकारको महिला, बालबालिका तथा समाजकल्याण मन्त्रालय सम्झनुपर्छ ।

३. समितिको गठन :

१. मन्त्रालयले नियमावलीमा व्यवस्था भए बमोजिमका व्यवस्थापन समिति गठन गर्नेछ ।
२. व्यवस्थापन समितिका सदस्यहरुको पदावधि सामान्यतः दुई वर्ष हुनेछ । तर मन्त्रालयले आवश्यका ठानेमा दुई वर्ष भन्दा अगावै पनि सदस्यहरु हेरफेर गर्न सक्नेछ ।
३. समितिले जिल्ला बाल कल्याण समितिसंग आवश्यक सम्पर्क र समन्वय राखी गृहको संचालन गर्नु पर्नेछ ।

४. गृह प्रमुखको व्यवस्था:

१. मन्त्रालयले गृहको प्रमुख भै काम गर्न कुनै व्यक्तिलाई नियुक्त गर्न वा तोक्न सक्नेछ ।
२. उप-नम्वर (१) बमोजिम नियुक्त गृह प्रमुख व्यवस्थापन समितिको सदस्य-सचिव भई काम गर्नेछ ।
३. उप-नम्वर (२) बमोजिम नियुक्त भएको वा तोकिएको गृह प्रमुखको पारिश्रमिक तथा सेवाका अन्य शर्तहरु व्यवस्थापन समितिको सिफारिशमा मन्त्रालयले तोकिदिए बमोजिम हुनेछ ।

५. संरक्षण र विकास :

१. गृहका बालबालिकाको संरक्षण र विकासको दायित्व व्यवस्थापन समितिमा हुनेछ ।
२. गृहमा रहेका बालबालिकाहरु भागेमा , मरेमा, वेपत्ता भएमा वा बावुआमा वा संरक्षकले फिर्ता लगेमा गृह प्रमुखले तुरुन्त सो कुराको जानकारी सम्बन्धित निकायमा गराउने छ ।
३. व्यवस्थापन समितिले बालबालिकाको शारीरिक, मानसिक र बौद्धिक विकास हुने गरी गृहको संचालन गर्नु पर्नेछ ।

६. बालक र बालिकालाई छुट्ट्याएर राख्ने :

गृहमा बालक र बालिकालाई सुल्तको लागि बैगलावेगलै कोठाको प्रवन्ध गर्नु पर्नेछ ।

७. गृह संचालन कोषको व्यवस्था :

१. गृह संचालनको लागि गृहको नाममा कोष हुनेछ ।
२. कोषमा निम्न लिखित रकम हुनेछ ।
 - (क) नेपाल सरकारबाट प्राप्त अनुदान रकम ।
 - (ख) स्वदेशी वा विदेशी व्यक्ति वा संस्थाबाट प्राप्त रकम ।
 - (ग) गृहमा प्राप्त शुल्कहरु ।
 - (घ) अन्य रकमहरु ।
३. कोषको संचालन गृह प्रमुख र लेखाको काम गर्ने कर्मचारीको संयुक्त दस्तखतबाट हुनेछ ।

८. सहयोग लिन सक्ने :

गृहले बालबालिकाको संरक्षण र विकासको लागि नेपाल सरकार र अन्य जुनसुकै सरकारी, अर्धसरकारी संस्था तथा निकायबाट सहयोग लिन सक्नेछ । तर विदेशी संस्थाबाट रकम प्राप्त गर्नु पर्दा मन्त्रालयको पूर्व स्वीकृति लिनु पर्नेछ ।

९. कर्मचारीको व्यवस्था:

१. समितिले गृह संचालन गर्न आवश्यक पर्ने कर्मचारी मन्त्रालयको स्वीकृति लिई भर्ना गर्न सक्नेछ ।
२. नेपाल सरकारले नेपाल सरकारका कुनै कर्मचारीलाई गृहमा काज खटाई काम लगाउन सक्नेछ ।

१०. सेवा, शर्त आदि :

१. गृहका प्रमुख तथा कर्मचारीहरुको योग्यता, पारिश्रमिक, सेवाको शर्त तथा सुविधा सम्बन्धी व्यवस्था समितिले नियम बनाई व्यवस्था गरे बमोजिम हुनेछ । त्यस्तो नियम मन्त्रालयले स्वीकृत गरेपछि मात्र लागू हुनेछ ।
२. गृहको प्रमुखको प्रमुख वा अन्य कुनै पदमा नेपाल सरकारको बहालवाला कर्मचारी कार्यरत रहेको भए त्यस्तो कर्मचारीले नेपाल सरकारको प्रचलित तलब स्केल बमोजिमको एकसरो तलब बाहेक अन्य तलब पाउने छैन । तर भत्ता वा अन्य सुविधाको हकमा यो प्रावधान लागू हुने छैन ।

११. निरीक्षण र निर्देशन :

१. मन्त्रालयले आवश्यकता अनुसार गृहको निरीक्षण गर्नेछ र निरीक्षणबाट देखिएका कुराका सम्बन्धमा व्यवस्थापन समितिलाई आवश्यक निर्देशन दिनेछ ।
२. जिल्ला बाल कल्याण समितिले आवश्यकता अनुसार गृहको निरीक्षण गर्नेछ र आवश्यक देखेका कुरामा निर्देशन तथा सहयोग गर्नेछ ।
३. त्यस्तो निर्देशनको पालना गर्नु गृह प्रमुखको कर्तव्य हुनेछ ।

१२. कार्य संचालन :

गृहको कार्य संचालनको लागि गृहले प्रशानिक तथा आर्थिक नियम बनाउन सक्नेछ । त्यस्तो नियम मन्त्रालयले स्वीकृत गरे पछि लागू हुनेछ ।

१३. मन्त्रालयले निर्देशन दिने :

मन्त्रालयले गृहलाई गृह संचालनका सम्बन्धमा आवश्यकता अनुसार निर्देशन दिनेछ । त्यस्तो निर्देशनको पालना गर्नु गृहको कर्तव्य हुनेछ ।

बाल सुधार गृह संचालन कार्यविधि, २०५७

नेपाल सरकार (म.प.) बाट स्वीकृत मिति २०५७।१।२४

१. संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ :

- (क) यस कार्यविधिको नाम बाल सुधार चृह संचालन कार्यविधि, २०५७ रहेको छ ।
(ख) यो कार्यविधि तुरन्त प्रारम्भ हुनेछ ।

२. परिभाषा :

विषय वा प्रसङ्गले अर्को अर्थ नलागेमा यस कार्यविधिमा :

- (क) “ऐन” भन्नाले बालबालिका सम्बन्धीत ऐन, २०४८ सम्झनुपर्छ ।
(ख) “नियमावली” भन्नाले बालबालिका सम्बन्धी नियमावली, २०५१ लाई सम्झनुपर्छ ।
(ग) “व्यवस्थापन समिति” भन्नाले बाल सुधार गृह संचालनका निमित्त यस कार्यविधिको दफा १३ बमोजिम गठित समिति सम्झनुपर्छ ।
(घ) “प्रशासक” भन्नाले बाल सुधार गृह प्रमुखको रूपमा काम गर्न नियुक्त भएको व्यक्ति सम्झनुपर्छ ।
(ड) “मन्त्रालय” भन्नाले नेपाल सरकार महिला, बालबालिका तथा समाज कल्याण मन्त्रालय सम्झनुपर्छ ।

३. बालबालिकाको छानौट :

- बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०४८ को दफा ४२ को उपदफा (२) बमोजिमका
(२) बालबालिकाहरु बाल सुधार गृहमा राख्नु पर्नेछ ।

४. बालक र बालिकालाई छुट्याएर राख्नुपर्ने :

बाल सुधार गृहमा बालक र बालिकालाई बेगलाबेगलै कोठाको प्रवन्ध गर्नु पर्नेछ ।

५. बालबालिकाहरुको व्यक्तिगत विवरण :

बाल सुधार गृहमा बस्ने कालकालिकाहरुको व्यक्तिगत विवरण बालबालिका सम्बन्धी नियमावली २०५१ को दफा मा उल्लेख भए बमोजिमको ढाँचामा राखिनुपर्छ ।

६. सुरक्षा व्यवस्था :

- (क) गृहमा आश्रित बालबालिकाहरुको पुर्ण सुरक्षा गर्नु पर्ने छ ।
(ख) बालबालिकाहरुको सुरक्षा प्रयोजनका लागि प्रशासनले आवश्यकता अनुसार सुरक्षा निकायको सहयोग लिन सक्नेछ ।
(ग) गृहमा रहेका बालबालिका भागेमा मरेमा वेपत्ता भएमा वा कानुन बमोजिम छुटकारा पाएमा तुरन्त सो कुराको जानकारी सम्बन्धी निकायहरुमा दिने जिम्मेवारी प्रशासनको हुनेछ ।

७. सहयोग लिन सक्ने :

- (१) प्रशासकले बालबालिकाहरुको सुरक्षा र विकासको लागि नेपाल सरकार र अन्य जुनसुकै सरकारी, अर्ध सरकारी तथा गैरसरकारी संस्था वा निकायबाट सहयोग लिन सक्नेछ । तर विदेशी सरकार वा अन्तर्राष्ट्रिय गैरसरकारी संस्थाहरुबाट आर्थिक, भौतिक तथा प्राविधिक सहयोग लिनु पूर्व नेपाल सरकार महिला, बालबालिका तथा समाज कल्याण मन्त्रालयको अनिवार्य स्वीकृत लिनु पर्नेछ ।
- (२) प्रशासकले लिने विविध शुल्कको स्वीकृति मन्त्रालयबाट लिनु पर्नेछ ।
- (३) आर्थिक कोषको अभिलेख प्रचलित ऐन नियम बमोजिम दोहोरो श्रेस्ता प्रणालीको आधारमा राखिनुपर्छ र मान्यता प्राप्त लेखा परीक्षकबाट लेखा परीक्षक गराई लेखा परीक्षण प्रतिवेदन अनुदान निकासा लिंदा अनिवार्य पेश गर्नु पर्नेछ ।

८. कर्मचारीको व्यवस्था :

- (१) व्यवस्थापन समितिले कर्मचारी प्रशासन तथा आर्थिक व्यवस्थापन सम्बन्धी नियमहरु बनाई मन्त्रालयको स्वीकृति लिई कार्यान्वयन गर्नेछ ।
- (२) व्यवस्थापन समितिले बाल सुधार गृह संचालन गर्न आवश्यक र उपयुक्त योग्य कर्मचारीहरु भर्ना गर्न सक्नेछ ।
- (३) व्यवस्थापन समितिले नेपाल सरकारको स्वीकृति लिई निजामती कर्मचारीहरुलाई बाल सुधार गृहमा काम लगाउन प्रशासकले सक्नेछ ।
- (४) प्रशासक तथा अन्य कर्मचारीहरुको योग्यता, पारिश्रमिक तथा सेवाका अन्य शर्तहरु उपनियम १ बमोजिम बनेको नियमहरुमा तोके बमोजिम हुनेछ ।

९. प्रशासकको व्यवस्था :

- (१) नेपाल सरकारले गृहको प्रशासक भई काम गर्न कुनै संस्थाको प्रतिनिधि वा कुनै व्यक्तिलाई नियुक्ति गर्न सक्नेछ ।
- (२) यसरी नियुक्त हुने प्रशासकको योग्यता तथा पारिश्रमिक र सेवाका शर्तहरु दफा ८ को उपदफा (४) बमोजिम हुनेछ ।
- (३) उपदफा (१) बमोजिम नियुक्त प्रशासक व्यवस्थापन समितिको सदस्य सचिव हुनेछ ।

१०. कार्य सञ्चालन :

गृहको कार्य सञ्चालनको लागि व्यवस्थापन समितिले प्रशासनिक तथा आर्थिक नियम बनाउन सक्नेछ । यस्तो नियम मन्त्रालयले स्वीकृत गरेपछि मात्र लागू हुनेछ ।

११. गृहका कार्यक्रम तथा गतिविधिहरु:

- (१) गृहका बालबालिकाहरुको सामाजिकीकरण र सुधारको निम्नि बाल सुधार गृहमा देहायका कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ :-
१. शिक्षा र साक्षरता कार्यक्रम,
 २. सामाजिकीकरण कार्यक्रम,
 ३. मनोवैज्ञानिक सहायता कार्यक्रम,
 ४. व्यवसायिक सीप शिक्षा कार्यक्रम,

५. आवसीय कार्यक्र (खाना, आवास, स्वास्थ्य, स्याहार, मनोरञ्जन आदि)।

(२) दफा ११ को उपदफा १ बमोजिमका कार्यक्रहरुको आधारमा गृहका बालबालिकाहरुको सुधार र सामाजिकरणको निम्न गतिविधिहरु संचालन गर्नु पर्नेछ :-

१. दर्ता/अन्तर्वार्ता
२. समूहगत विवरण
३. अन्तरक्रिया, पर्यवेक्षण, भेटघाट,
४. समस्या पहिचान प्रक्रिया
५. सामाजिकीकरण प्रक्रिया,
६. समस्या समाधान प्रक्रिया,
७. सुधार गतिविधि पर्यवेक्षण,
८. दैनिक, साप्ताहिक, मासिक प्रतिवेदन
९. निष्कर्षः पारीवारीक पुनर्मिलन/पुनर्स्थापन/रोजगार/शैक्षिक पुनर्स्थापन
१०. विमोचन

१२. कोषको व्यवस्था :

१. गृहमा एउटा कोष हुनेछ। सो कोषमा देहायका रकमहरु रहनेछन् :-
 - (क) नेपाल सरकारबाट दिइएको रकम,
 - (ख) स्वदेशी तथा विदेशी दातृसंस्थाबाट प्राप्त रकम,
 - (ग) गृहको अन्य स्रोतबाट
२. गृह संचालनको लागि मन्त्रालयले बालबालिकाहरुको संख्या तथा गृहमा संचालन भएका कार्यक्रमहरुका आधारमा वार्षिक अनुदान रकम आवश्यकता अनुसार निकासा दिन सक्नेछ।
३. यस्तो रकम निकासा गर्दा मन्त्रालयले गृह निरीक्षण गरी दिएका सुभावहरु कार्यान्वयन भए नभएको र बालबालिकाहरुको हित संरक्षण र विकासमा ख्याल पुऱ्याए नपुऱ्याएको समेत विचार गर्नेछ। तर पहिलो वर्षको वजेट (आ.व.०५७/५८) निकासा गर्दा भने मन्त्रालयमा स्वीकृत भै आएको वार्षिक कार्यक्रम बमोजिमको सम्पूर्ण रकम अनुदानको रूपमा दिइनेछ।

१३. व्यवस्थामन समितिको गठन :

मन्त्रालयले प्रत्येक दुई वर्षको लागि बालबालिका सम्बन्धी नियमावली २०५१ को नियम १५ मा उल्लेख भउ बमोजिम बाल सुधार गृह संचालन गर्नका निमित्त मन्त्रालयका सहसचिवको अध्यक्षतामा स्थानीय सामाजिक कार्यकर्ता, महिला सामाजिक कार्यकर्ता, चिकित्सक, बाल मनोवैज्ञानिक, शिक्षक समेत प्रतिनिधि भएको व्यवस्थापन समिति गठन गर्नेछ। व्यवस्थापन समितिको पदावधि बढीमा दुई वर्षको हुनेछ।

१४. निरीक्षण र निर्देशन :

मन्त्रालयले आवश्यकता अनुसार गृहको निरीक्षण गर्न सक्नेछ । निरीक्षणबाट देखिएका कुराका सम्बन्धमा प्रशासकलाई आवश्यक निर्देशन दिन सक्नेछ ।

१५. प्रतिवेदन पेश गर्नुपर्ने

बाल सुधार गृह व्यवस्थापन समितिले बाल सुधार गृहको सम्पूर्ण क्रियाकलाप तथा सुरक्षा समेत भल्किनै गरी मासिक तथा वार्षिक प्रतिवेदन बनाई मन्त्रालयमा पेश गर्नु पर्नेछ ।

१६. विविध

(१) गृहको संचालन गर्दा यस कार्यविधिमा अतिरिक्त बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०४८ र बालबालिका सम्बन्धी नियमावली, २०५१ लाई मुख्य आधार मानि संचालन गर्नु पर्नेछ ।

(२) प्रचलित ऐन नियम बमोजिम गृह संचालन सम्बन्धमा मन्त्रालयले दिएको निर्देशनको पालना गर्नु गृहको दायित्व हुनेछ ।

परिशिष्टाङ्क -१

बालबालिकाको व्यक्तिगत विवरण सम्बन्धमा बालबालिका सम्बन्धी नियमावली, २०५१ को
अनुसूची - १
(नियम २४ सँग सम्बन्धीत)

क) बालकको व्यक्तिगत विवरण

१. बालकको पूरा नाम :-

२. बालकको जन्म मिति :- साल : महिना गते :

३. बालकको जन्मेको ठाउँ :- जिल्ला :

गा.वि.स./ न.पा. :

वडा नं : टोल :

अस्पतालमा जन्मेको भए :-

क) अस्पतालमा जन्मेको भए :-

ख) ठेगाना :-.....

४) बालकको स्थायी ठेगाना :- जिल्ला :-

गा.वि.स./ न.पा. :-

वडा नं टोल :

५) धर्म :.....

६) बालकको स्वास्थ्य सम्बन्धी स्थिति :-
क) वजन : ख) उचाई
ग) डाक्टर को साधारण स्वस्थ्य रिपोर्ट :

७. बालकको शैक्षिक स्थिति :-
कुनै विद्यालय पढेकोको भए :-
क) विद्यालयको नाम, ठेगाना :-.....
ख) कक्षा :-.....

ख) बालकको बाबु सम्बन्धी विवरण

१. बालकको बाबुको :-
क) पूरा नाम :-
ख) उमेर :-
ग) शारीरिक अवस्था :-
घ) ठेगाना :- जिल्ला
गा.वि.सा/ न.पा
टोल

२. बालकको बाबु जीवित छन्/ छैनन् :-.....
३. बालकको बाबुको व्यवसाय :
४. बालकको बाबु जीवित नरहेकोमा :-
क) मृत्यु भएको साल :
ख) स्थान : ग) कारण
५. बालकलाई मृतक बाबुको छाडी भएको चल अचल सम्पत्तिको विवरण :
क) चल सम्पत्ति :
ख) अचल सम्पत्ति :

ग) बालकको आमा सम्बन्धी विवरण

१) बालकको आमाको :-
क) पूरा नाम :
ख) उमेर :

ग) शारीरिक अवस्था :
घ) ठेगाना :

जिल्ला : गा.वि.स./ न.पा.....
 वडा नं टोल

२. बालकको आमा जीवित छन्/ छैनन् :
३. बालकको आमा जीवित नरहेकोमा :
४. बालकको आमा जीवित नरहेकोमा :
 क) मृत्यु भएको साल :
- ख) स्थान :
- ग) कारण :
५. बालकलाई मृतक आमाले छोडी गएको चल अचल सम्पत्तिको विवरण :
 क) चल सम्पत्ति :
- ख) अचल सम्पत्ति :

घ) दाजुभाई , दिदीवहिनी आदि नातेदार सम्बन्धी विवरण

क्र सं	नाम, थर, उमेर, नाता	व्यवसाय	ठेगाना
१
२
३
४
५
६	बालकको अन्य परिवारिक पृष्ठभूमी :
	
	

ड) बालकलाई भर्ना गर्ने ल्याउने व्यक्ति वा सधां संस्थाको विवरण

१. क) पूरा नाम :-
- ख) व्यक्ति भए उमेर :
- ग) ठेगाना : जिल्ला :
- गा.वि.स/ न.पा.....
- वडा नं टोल
- घ) व्यवसायको विवरण :
- ड) व्यवासायिक ठेगाना :
- च) भर्ना गर्ने ल्याउने व्यक्तिको बालकसंग को सम्बन्ध :
२. बालक आफै भर्ना हुन आएको भए सो को विवरण :

३. माथि उल्लेखित कुनै व्यहोरा भुठा ठहरिए बालकलाई फिर्ता लैजानेछु भनी सही गर्ने सही गर्ने व्यक्ति वा संस्थाको :

पूरा नाम :

हस्ताक्षर :

(औठाको छाप वा सघं संस्थाको छाप)

च) बालकलाई भर्ना गर्न सिफारिश गर्ने व्यक्ति वा संस्थाको विवरण

१. भर्ना गर्न ल्याउने व्यक्तिको नागरिकताको प्रमाणपत्रको प्रतिलिपि :

२. कुनै निकायले सिफारिश गरेको भएः

क) स्थानीय प्रशासन

ख) स्थानीय प्रहरी

ग) सघं संस्था

३. निवेदन दिएकोमा निवेदनको मिति र निवेदन दिने व्यक्ति :

.....

४. अन्य कागजपत्र केही भएः

५. बालकलाई भर्ना गरेको मिति :

छ) बालक भर्ना कर्मचारीको

१. हस्ताक्षर :

२. पूरा नाम :

३. पद :

४. श्रेणी :

ज) बालकलाई धर्मपुत्र/ धर्मपुत्री गरी लैजाने व्यक्तिको

१. पूरा नाम :

२. ठेगाना :

३. नागरिकताको प्रमाणपत्र वा पासपोर्ट नं

४. व्यवसाय :

५. हस्ताक्षर :

झ) धर्मपुत्र वा धर्मपुत्री सम्बन्धी विवरण

१. भर्ना गर्न ल्याइएका बालकलाई कसैले प्रचलित कानून बमोजिम धर्मपुत्र/ धर्मपुत्री बनाउन खोजेमा मेरो स्वीकृति छ / छैन ।

२. धर्मपुत्र/ धर्मपुत्री सम्बन्धमा कुनै किसिमको कानुनी विसंगित भएमा जिम्मेवार रहन राजी मन्जुर गर्दछु ।

क) हस्ताक्षर :

ख) परा नाम :

ग) औठाको छाप : दायाँ बायाँ

घ) ठेगाना :

जिल्ला : गा.वि.स./ न.पा.....
वडा नं टोल.....

अ) बालकले बाल कल्याण गृह,बाल सुधार गृह,अनाथालय वा सुस्तमनस्थिती केन्द्र छोडेर गएको

- १) मिति :
- २) कारण :
- ३) छोडेर जादाँ निजको उमेर :
- ४) छोडेर कहाँ जाने वा कुन व्यवसाय लिने हो ससो को विवरण :
-
.....

हस्ताक्षर :

नाम: बाल कल्याण गृह प्रमुख/ प्रशासक

बालबालिका सम्बन्धी नियमावली, २०५१ को अनुसुची -२

(नियम २५ सँग सम्बन्धीत)

बार्षिक क्रियाकलापको प्रतिवेदन

१. विगत वर्षमा गरेको क्रियाकलाप गतिविधि र कार्यक्रम सम्बन्धी विवरण
- क) शैक्षिक गतिविधि :
- ख) तालिम :
- ग) खेलकुद :
- घ) सांस्कृतिक :
- ड) अन्य गतिविधि र कार्यक्रम
२. बालकको संख्यात्मक विवरण
- क) ५ वर्ष सम्मको बालकको संख्या :
- ख) १० वर्ष सम्मको बालकको संख्या :
- ग) १० वर्ष भन्दा माथिको बालकको संख्या :
- घ) जम्मा बालकको संख्या

३. विगत वर्षमा भर्ना भएका बालकको संख्यात्मक विवरण :
- क) ५ वर्ष सम्मको बालकको संख्या :
- ख) १० वर्ष सम्मको बालकको संख्या :
- ग) १० वर्ष भन्दा माथिको बालकको संख्या :
- घ) जम्मा बालकको संख्या.....
४. शैक्षिक विवरण :
- क) ५ वर्ष सम्मको बालकको संख्या :
- ख) १० वर्ष सम्मको बालकको संख्या :
- ग) १० वर्ष भन्दा माथिको बालकको संख्या :
५. विगत वर्षमा छोडेर गएका बालकको विवरण :
- क्र.सं :
- नाम :
- भर्ना मिति छोडेर गएको मिति :
- व्यवसाय :
६. वार्षिक वजेट सम्बन्धी विवरण :
७. समस्या र सुझावहरु :

हस्ताक्षर : नाम :

बाल कल्याण गृह प्रमुख / प्रशासक

द्रष्टव्य : खण्ड २,३, र ४ बमोजिम बालकहरुको संख्या खुलायँदा दिंग छुट्टिने गरी उल्लेख गर्नु पर्नेछ ।

परिशिष्टाङ्क - २

नेपालले बालबालिकाको अधिकार, कल्याण र विकाशका लागि जनाएका अन्तर्राष्ट्रिय स्तरका प्रतिवद्धताहरु :

प्रतिवद्धताहरु	अनुमोदन/ सम्मेलन गरेको मिति
बाल अधिकार सम्बन्धी सं.रा. महासचिव १९८९	१४ सेप्टेम्बर १९९०

बालबालिकाको बचावट ,विकास र संरक्षण सम्बन्धी कार्ययोजना विश्व घोषणपत्र १९९०	सेप्टेम्बर १९९०
महिला विरुद्ध हुने सबै खाले भेदभाव अन्त्य गर्ने महासन्धि ,१९७९	२२ अप्रैल १९९१
आर्थिक , सामाजिक र सांस्कृतिक अधिकार सम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय संविदा , १९६६	१४ मे १९९१
यातना तथा अन्य क्रुर ,अमानवीय वा अपमानजनक व्यवहार वा दण्ड विरुद्ध महासन्धि, १९८४	१४ मे १९९१
मानव अधिकार सम्बन्धी भियना घोषणपत्र र कार्य योजना, १९९३	१९९३
जनसंख्या र विकास सम्बन्धी कार्यमुखी योजना र कायरो घोषणापत्र, १९९४	१९९४
बाल श्रम उन्मूलन सम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय कार्यक्रम, १९९५ (ILO –IPEC)	फेब्रुवरी १९९५
समाज विकास सम्बन्धी वेइजिङ् घोषणपत्र,१९९५	१९९५
महिला विकास सम्बन्धी वेइजिङ् घोषणपत्र,१९९५	१९९५
असंलग्न राष्ट्र विश्व-आनदोलनका सदस्य राष्ट्रहरुको श्रममन्त्रीहरुको अन्तर्राष्ट्रिय श्रममन्त्रीहरुको अन्तर्राष्ट्रिय शिखर सम्मेलनको दिल्ली घोषणापत्र, १९९५	१९९५
जीउ मास्ने बेच्ने तथा अरुको विश्यावृत्तिको शोषणको दमनको लागि व्यवस्था भएको महासन्धि , १९४९	२७ डिसेम्बर १९९५
बालबालिका विरुद्ध परिलक्षित व्यवसासिक यौन शोषण सम्बन्धी	१९९६
स्टकहोम घोषणापत्र, १९९६ बालश्रम सम्बन्धी आम्स्टरडम	१९९७
घोषणपत्र , १९९७ बालश्रम सम्बन्धी ओस्लो घोषणपत्र , १९९७	१९९७
अन्तर्राष्ट्रिय श्रम संगठनको महासन्धि नं १३८	मे १९९७
शसस्त्र संघर्षमा बालबालिकाको प्रयोग सम्बन्धी बाल अधिकार महासन्धीको ऐच्छिक प्रोटोकल ,२०००	सेप्टेम्बर २०००
बालबालिकालाई वेश्यावृत्ति गराउने , अशिलल चित्रण सम्बन्धी बाल अधिकार	सेप्टेम्बर २०००

महासन्धिको ऐच्छिक प्रोटोकल ,२०००	
अत्यन्त खराब अवस्थाको बालश्रम सम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय श्रम संगठनको महासन्धि नं १८२ लाई अनुमोदन गर्ने निर्णय	नोभेम्बर २०००
बालबालिकाको व्यावसायिक यौन शोसण सम्बन्धी योकोहामा घोषणपत्र , २००१	२००१
बालबालिका सम्बन्धी संयुक्त राष्ट्र संघीय साधारण सभाको विशेष अधिवेशनको घोषण पत्र , २००२	मे, २००२

बालबालिका सम्बन्धी सार्क क्षेत्रीय प्रतिबद्धताहरु :

- ❖ बालबालिका सम्बन्धी प्रथम सार्क वैद्युलोर घोषण पत्र , १९८६
- ❖ बालबालिका सम्बन्धी द्वितीय सार्क कोलम्बो घोषणा पत्र, १९ २
- ❖ बालबालिका सम्बन्धी तृतीय सार्क रावलपिण्डी घोषणापत्र, १९९६
- ❖ बालबालिकाको अधिअर सम्बन्धी सार्क दशक, २००१-२०१०
- ❖ बाल कल्याण अभिवृद्धिको लागि क्षेत्रीय व्यवस्था सम्बन्धी सार्क घोषणा पत्र, २००२

परिशिष्टाङ्क -३

बाल गृह संचालन तथा व्यवस्थापनका लागि न्यूनतम मापदण्ड, २०६० तयार गर्न गठित
कार्यदलका सदस्यहरु

१. संयोजक	श्री दीपकराज सापकोटा कार्यकारी निर्देशक केन्द्रीय बाल कल्याण समिति
२. सदस्य	श्री शरद शर्मा , सदस्य केन्द्रीय बाल कल्याण समिति
३. सदस्य	श्री उपेन्द्र केशरी न्यौपाने, अध्यक्ष बालबालिका सम्बन्धी गै.स.स.हरुको महासंघ
४. सदस्य	श्री ज्ञानेन्द्र कुमार श्रेष्ठ, प्रतिनिधि राष्ट्रिय योजना आयोग
५. सदस्य सचिव	श्री किरणराज शर्मा/श्री गोविन्द प्रसाद न्यौपाने, उप-सचिव महिला, बालबालिका तथा समाज कल्याण मन्त्रालय

बाल अधिकार सम्बन्धी केही महत्वपूर्ण अन्तर्राष्ट्रिय अभियानहरु

Some Significant International Children Right Movements

बाल बचाउ संगठनको पाँचबुदे घोषणापत्र	१९२३
The Five Points declaration of Save the Children Union	
बाल अधिकार घोषणापत्र	१९२४
Child Rights Declaration	
संयुक्त राष्ट्र संघीय मानव अधिकार घोषणापत्र	१९४८
UN Human Rights Declaration	
संयुक्त राष्ट्र संघीय बाल अधिकार घोषणापत्र	१९५९
UN Rights of the Child (ROC) Declaration	
अन्तर्राष्ट्रिय बाल वर्ष	१९६९
International Year of the Child (IYC)	
संयुक्त राष्ट्र संघीय बाल अधिकार महासंघ	१९८९
UN Convention on the Rights of the Child	

बालबालिकाको लागि विश्व शिखर सम्मेलन १९९०
World Summit for the Children

अत्यन्त खराब बालश्रम निराकरण सम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रीय श्रम संगठनको महासभा १९९९
ILO Convention on the Elimination of the Worst Froms of the Child labor

सहस्राब्दी शिखर सम्मेलन २०००
Millenium Summit

बालबालिकको लागि संयुक्त संघीय साधारण सभाको विशेष अधिवेशन घोषणापत्र २००२
United Nations General Assembly Special Session on the Childrenn (UNGASS)